

ТАДЕУШ НОВАК

Тадеуш Новак (нар. 1930 р.) — поет і прозаїк. Автор збірок оповідань: «Пробудження» (1962), «Чужоземна балада» (1963). «Вибрані оповідання» (1969), повістей: «Таке багате весілля» (1966), «Будеш королем, будеш катом» (1969) та багатьох поетичних книжок.

СТАВОК

Війна вже одійшла за наші околиці. Дунайцем спливли роздуті трупи коней. З навколишніх полів і луків вже попробирали ящики з картечкою, розбиті гармати, військові вози та брезентові палатки. Зараз усе село ходило в брезентових мундирах напіввійськового фасону. І я теж носив таке вбрання. Воно було страшенно незручне. Коли швидко йдеш, здається, одяг той лишається позаду, ніби важка тінь. Однак перед діагоналевим він мав ту перевагу, що не так швидко дерся.

Саме в такому брезентовому мундирі я сидів навпочіпки біля криниці й вирізував зі шматка сирової кінської шкіри ремінці для цівків, коли поміж соняшників і куців виткої квасолі промайнула знайома постать, давно не бачена, але близька й рідна, бо завжди жила в моїй пам'яті. Я відчув, як десь у мені озивається весняна зозулька. Вигорілі від спеки поля чудесно зеленіли, обмиті дощем, а в глибині саду немовби водночас заспівало кільканадцять іволг. Перш ніж я підхопився із землі, я вже був певний, що це повертається з війни мій батько.

Однак я не підхопився із землі. Тут же перед нашим домом був глинястий ставок, подібний до величезної миски, наповненої чистою, відстояною в небі і в сонці водою. Скільки б разів я не проходив повз той став, мені все здавалось, що я бачу в ньому батька, який іде на війну. Він ішов по піщаному дну ставка з невеличким клунком за плечима. Порушений на дні ставка пісок засипав сліди батька. Пісок той піднімався все вище. Був уже під поверхнею ставу, подібний до золотої хмари. До тої хмари входив мій батько.

Ще мить — і я уявив собі, що це мій батько виходить із ставу, одягнений в золоту хмарку, в яку увійшов місяць тому. Я хотів до нього бігти. Мені навіть здалося, що я вже біжу до батька. Я відчував, як повз мене пролітає повітря, подібне до розігрітого піску. Проте я все ще сидів. Я не поворухнувся б, мабуть, і тоді, якби мені хтось щосили дав по потилиці.

Кілька разів до найдрібніших деталей я уявляв мою зустріч із батьком, що вертався; отже, я був переконаний, що вже давно йду поряд з ним, несучи його речовий мішок і, щохвилини позираючи на його худе обличчя, спотикаюсь об зарослі травною кропачі горбки. А потім батько, поклавши долоню мені на шию, вів мене до нашого дому з війни, на якій я був разом з ним. То неправда, що я лишився вдома. Я йшов разом з ним через усі згір'я Карпат, ніс йому багнет, вкладав до його юхтових чобіт м'які устілки, прав у Сані його онучі й сушив їх на кущах верболозу. А він переносив мене через потоки, де вода сягала мені підборіддя, крізь згарища й руїни, крізь зарослі лободою й кропивою сади. І оце зараз ми обоє поверталися додому.

Ми йшли дном ставу, що пахнув свіжим сіном, дубовою діжкою, повною гнічених слив, і смолою, яка плавилась на стружковім вогні. На дно ставу з нас струмував пісок, з нашої шкіри, просякнутої запахом коней, пороху і недокурків, стівав піт. Ми прямували до соняшників, що виднілися в прогалині між нашим домом і садом. За тими соняшниками був Дунаєць. В ньому ми купалися протягом усього літа. Купалися ми й тоді, коли прийшов листоноша з тим папірцем і просто з води викликав батька...

Я не рухався з місця. Підбіг до батька, лише коли він гукнув мене. Він узяв мене на вільне від мішка плече, і так ми обоє увійшли до хати.

А мати, сама не своя від радості, стояла біля кухні. Вона дивилася на батька так, ніби він щойно вийшов з її ранкового сну. Але батько підійшов до неї, узяв з її рук ополоник і поцілував її в уста. Лише тоді мати заплакала. Батько її не втішав. Він знав, що мати плаче тільки тоді, коли щаслива. Зняв із плеча мішок і поклав його біля столу. На стіл кинув вийнятий з кишені металевий складаний ніжик і пачку махорки. Однак він не сів на своє улюблене місце біля вікна. Сів на стілець, що стояв посеред хати, проти дверей. Очевидно, хотів одразу, не повертаючи голови, побачити інших дітей. Мої сестри і молодший брат мали повернутися з-над Дунайця, де вони рвали траву для худоби.

Батько сидів непорушно. Він, мабуть, не довіряв мені й матері, що всі його діти лишилися живі: не утонули в річці, не погоріли, що нікого не переїхав віз. Лише тоді, коли діти уткнулися в його пропахле махоркою й потом вбрання, підвівся зі стільця і дістав з мішка ковбасу і солдатський хліб. Ковбасу і хліб він краяв на шматки металевим складаним ножиком. Ковбаса і хліб мали такий самий запах і смак, як ті, що батько колись привозив з ярмарку. І хоча хвилину тому мені здавалося, що разом з батьком я пройшов усе Прикарпаття, зараз я схильний був вірити, що батько щойно повернувся з містечка. Мені здавалося, що в тому містечку злодії вкрали в батька гроші, виторговані за бекон, а він з горя на те, що лишилося, купив нам ковбаси і хліба...

Під вечір до нашої хати почали сходитись сусіди. Вони сідали на лаву, що стояла під стінкою, скручували цигарки з самосаду і мовчки пахкали димом. Мені це здавалося дивним і підозрілим. Адже раніше, коли вони приходили до нас вечорами, наша хата здригалася від їхнього реготу. Видно, батька й справді пограбовано, якщо вони мовчанням зустріли його повернення.

Коли сусіди пішли, батько попросив матір, щоб вона приготувала купіль. Однак виявилось, що в нашому домі немає ані відра, ані якоїсь іншої посудини для води. Все позабирали солдати, що проходили нашим селом. Не лишилося нічого іншого, як піти і викупатись у найближчому ставку. Щоправда, вже стояла осінь, але вода, нагріта за день сонцем, ще не охолола. Про всяк випадок мати взяла принесену батьком військову ковдру, і ми пішли з ним до ставу.

Була прозора, визолочена дозріваючими соняшниками ніч. Піщане дно ставка, удень ніби вистелене вибіленим льоном, зараз було темне. Батько швидко роздягнувся і обережно зайшов у воду. Ішов просто на північну зірку, що мерехтіла посеред ставу. Під тією зіркою батько почав купатись. Він бризкався, бив ногами по воді і пірнав аж до піщаного дна. Північна зірка розбризкувалась, зникала десь у піску. Коли батько вискакував із води і починав митись, зірка гойдалась у нього під рукою. А над ним, над його головою, стояла справжня нерухома зірка.

Коли батько вийшов зі ставу, шкіра в нього зморщилася й позеленіла від холоду, мов зимове яблуко. Ми накинули на нього військову ковдру, і батько підтюпцем побіг додому. Він упірнув під перину, і ми й незчулись, як погано замазані шибки задрижали від його хропіння.

Минуло кілька днів. Майже щодня поверталися з війни наші сусіди. Потім уже ніхто не повертався, хоча в деяких хатах двері були відчинені навіть уночі. Дні коротшали. Вночі на землі з'являлася зірчаста паморозь. То була пора, коли випасали на стернях та на конюшинівій отаві худющих, мов драбини, коней. Разом з однолітками я під вечір виїжджав на нашій шкапі у поле, а повертався десь за північ. На пасовищі, збившись до купи, ми розповідали про всякі страхи: про білого пса, що смердів сіркою, про ялинку, що скакала з лісу на курячій ніжці, про сліпого коня, що ходив по гребені хати.

Якось уночі, коли я повертався з випасу додому трохи раніше, бо вдарив сильний приморозок, я раптом побачив, що зі ставу поодиноці, в повному бойовому спорядженні, виходять солдати. Ті, що вже вийшли з води, прямували до нашого саду, де шикувалися парадним строєм по чотири. Останній вийшов, брязкаючи шаблею, маленький офіцер. Він став на чолі колони, що вишикувалася в садку, вийняв з піхов шаблю, підняв її над головою, і солдати мовчки парадним кроком рушили в залитий місячним сяйвом осиковий гайок. Я ще бачив, як вони виходили з гайка і звертали на дорогу. На повороті дороги ще раз блиснула офіцерська шабля. За хвилину всю колону поглинув морок. Враз осадивши коня, я завмер. Я протирав очі, і ніяк не міг отямитися. Нарешті вирішив, що я на мить задрімав з утоми, а солдати, що виходили зі ставу, були сонним видовом. Заспокоєний таким поясненням, я під'їхав до стайні, зліз із коня, завів його за перегородку, прив'язав до жолоба, вийняв вудила, кинув за драбину оберемок сіна і пішов спати. Я відразу ж заснув, не думаючи більше про щойно бачене. Наступного дня я нікому не розповів про те, що бачив минулої ночі. Я боявся, що і батько, і товариші піднімуть мене на сміх.

Але коли увечері я мусив знову їхати на випас, моє серце сповнилося страхом. Я вже не відсувався від багаття, коли мої друзі розповідали про нічні примари. Я щільніше, ніж попередньої ночі, вку-

тався у ковдру, щоб не чути совиного крику над нами, шелесту польових мишей у висохлій траві і далекого собачого виття. Коли ми поверталися з випасу додому, я попросив сина наших найближчих сусідів їхати разом зі мною. Він погодився, хоча до того повертався додому іншою дорогою.

Під'їжджаючи до нашого дому, я відчув ще більшу тривогу. Та ось крізь просвіт між вербами я побачив, як зі ставу виїжджають улани на білих конях. Наші коні, вчувши знайомий дух, раптом зупинилися, а мій товариш, прокинувшись з дрімоти, глянув у просвіт між вербами і скрикнув од подиву. Тепер обоє ми дивилися на вершників. Вони виїздили зі ставу поодиночі. Спочатку над водою показувалася кінська голова, потім уланський спис із прапорцем, конфедератка і, нарешті, весь улан з конем. Так само, як минулої ночі піхота, улани в'їжджали до нашого саду і ставали четвірками. Останнім зі ставу, як і тоді, виїхав офіцер, він сидів на буланому коні. Офіцер став на чолі ескадрону, що вишикувався понад садом. Він вийняв шаблю. Улани опустили списи і спочатку кроком, потім риссю почали від'їжджати тією самою дорогою, якою минулої ночі відійшла піхота. Коли ніч поглинула скрип попруг і сідел, тихе кінське хропіння, блиск списів та офіцерської шаблі, ми з товаришем презирнулися й галопом помчали додому.

Наступного дня я розповів батькові про те, що бачив. Батько мого товариша теж уже знав про незвичайну подію, бо прийшов до нас. Сусіда з моїм батьком пішли до сусідньої хати, а коли повернулися, то, сміючись, заборонили мені будь-кому говорити про те, що я бачив минулими ночами.

Коли сусіда пішов, батько заборонив мені виїжджати на випас. Я зрадив цьому, хоча мене й тягло до однолітків. Я хотів похвалитися перед ними незвичайною новиною. Однак довелося сидіти й чекати, що з того всього вийде.

Настав вечір. Брат і сестри пішли спати. Я теж ліг під баранячою шкірою на піл, збитий нашвидкуруч за пічкою. Я тільки удавав, що сплю. Батько сидів біля газової лампи і різав бритвою товсте тютюнове листя. Час від часу він виглядав у вікно, що виходило прямо на ставок. Десь опівночі я побачив, що батько зірвався зі стільця, схопив з кілка капелюха і вилетів на ганок. Я підбіг до вікна, що виходило на ставок. Зі ставу, як і першої ночі, виходили поодинокі солдати. Коли на березі зупинився офіцер у високих чоботях і почав витягати шаблю, я почув, як батько вигукнув: «Пароль!» Офіцер вражено обернувся до батька й відповів «Берлін!» Я бачив, як батько віддав честь. Офіцер виструнчився й підняв шаблю на рівні уст, притискаючи її рукоятку до живота. За хвилину він стояв так над ставом, потім парадним кроком попрямував до верб, до солдатів, що вишикувались понад білим від паморозі садом. Цього разу колона піхоти відходила від нашого саду з піснею: «Коли люд до бою». А батько ще довго, хоча співу вже давно не було чути, стояв на ганку. Повернувся до хати лише тоді, коли собака, прокинувшись у будці, почав голосно вити.

Ще не розвиднилося, як батько зірвався з ліжка й пішов до сусіди. Вже минув і полудень, а він все не повертався. Повернувся тільки надвечір разом із сусідою. Обоє сиділи біля вікна, що виходило на став, крутили цигарки й мовчали. В хаті панувала тиша. Мати з дітьми давно вже спали. Час від часу моя молодша сестра перевер-

талася навзнак, і тоді я чув, як посвистує розбуджений в її горлі корольок.

Десь опівночі батько з сусідою враз зірвалися зі стільців. Очевидно, вони вже приготувалися до появи солдатів, бо сиділи весь час в капелюхах. Вибігли на ганок. Я зіскочив з печі. Зі ставу виїжджали на конях улани. Цього разу наш сусіда, кавалерист, крикнув: «Пароль!» Офіцер, що виїжджав зі ставу, здригнувся, повернувся в сідлі й загорлав. «Somosierra!» Я бачив, як наш сусіда підніс два пальці до капелюха. Офіцер вийняв шаблю і відкозиряв. Потім від'їхав до своїх уланів, що вишикувалися попід садом. Пролунала команда, і улани рушили, співаючи.

Та ось затих тупіт копит, рипіння сидел, погасли відблиски світла на списках уланів, а батько з сусідою все стояли на ганку й крутили цигарки. Розійшлися по домівках вони десь під ранок.

Минуло кілька днів і виявилось, що солдати виходять зі ставу непарними ночами, а улани — парними. Виїжджали ж і виходили регулярно опівночі у вище описаному порядку. Минув якийсь час, і про цю дивовижу вже знало мало не все село. Тепер у нашій хаті весь час товклися люди, обговорюючи всі ті неймовірні події. Ми з батьком здогадувались про причини цього незвичайного явища, проте не наважувались комусь розповісти про нічне купання у ставку. Ми були певні, що причина всього саме в цьому. Просто батько змив із себе всі воєнні образи, які осіли на ньому під час війни. А вони там на дні позбиралися в ті компанії і посунули зі ставу.

А наші сусіди з дедалі більшим запалом сперечалися, хто кращі: піхотинці, що мали пароль «Берлін», чи улани з паролем «Somosierra». За два місяці дійшло до того, що частина наших сусідів приходила тільки в непарні ночі, а частина — в парні. Ці суперечки, спершу невинні, розпалювалися все дужче, втягаючи в свою орбіту навіть підлітків. Прихильники уланів приходили до ставу брати воду в парні дні, а прихильники піхоти — в непарні. Пили ту воду, очищену морозом і снігом, з побожністю, перед тим перехрестившись. Давали її пити також дітям. Коли ж син нашого сусіди з дитячої цікавості напився у нас води, набраної в непарний день, то дістав од батька прочухана й відразу мусив іти до сповіді.

Та якось удень німці оточили нашу хату. Виявилось, що хтось виказав батька. Німці влетіли до нашої хати, верещали, щоб їм показали став, де ховаються лицарі. А сніг, що падав увесь тиждень, зрівняв усе навколо, засипав невисокі пагорби, кущі верболозу, і тепер аж до лісу тяглася біла рівнина. На щастя, батька не було вдома. Він саме поїхав до лісу по дрова. Німці побили мою матір, вигнали нас до саду, облили хату бензином і підпалили. Потім сигнали з усього села людей, наказали рубати лід у ставку і заходилися кидати туди в'язки гранат.

А коли німці поїхали, коли на селі трохи заспокоїлось, виявилось, що ночами то один то другий бачив солдатів, що кричали «Берлін!», і уланів, що кричали «Somosierra». Але то вже не були солдати зі ставу.